

SKORKA RENÁTA

A bécsi lerakat Magyarországra vezető kiskapui

A magyar határ közelében, a Duna partján fekvő Bécs városa már a 13. század elejétől rendelkezett azzal a kiváltsággal, melyet a magyar gazdaságtörténet-írás „árumegállítás” néven emleget. A középkori forrásanyagban előforduló kifejezések, nevezetesen a latin *depositio*, illetve a német *Niederlag*, avagy *Stapel*, melyek egyaránt a ’lerakat’ jelentést hordozzák, szükségessé teszik a félreértésre és a félreértelmezésre is lehetőséget adó eddigi szóhasználat megváltoztatását. Tehát a középkori írásbeliségben nem létező „árumegállító jog” helyett indokoltnak tűnik a „lerakat joga” kifejezés bevezetése.¹

A bécsi lerakat átjárhatósága 1221 és 1351 között

A Bécs lerakatjogát létrehozó kiváltságlevél kiemelten fontos forrás a magyar kutatás számára is, ugyanis abban a Német-római Birodalom területéről a középkori Magyar Királyság felé irányuló áruforgalom első fellelhető írásos említésére bukkanhatunk. A Babenberg-dinasztiához tartozó VI. Lipót osztrák herceg (1198–1230) 1221. október 18-án Bécs számára kiadott privilégiumának 23. cikkulusa kimondja, hogy „sem svábföldi, sem regensburgi, sem passauai polgár nem léphet árujával Magyarország területére. Mindenki, aki ez ellen tesz, két márká aranyat fizet.”² A 13. századi magyar források alapján leszögezhetjük, hogy sem az 1221. évi kiváltságlevél, sem pedig annak 1244. július 1-jei, II. Frigyes osztrák herceg (1230–1246) általi szó szerinti megerősítése nem akadályozta meg a német kereskedőket abban, hogy árujukkal – méghezváz, úgy tűnik, Bécs

1 Az „árumegállítás”, illetve „árumegállító jog” terminus technicusok használatának tarthatatlanságára először Weisz Boglárka hívta fel a figyelmet, s tett javaslatot az új fogalmak bevezetésére. Ld. *Weisz Boglárka: Árumegállító, avagy lerakodási/lerakati jog. História* 32. (2010) 9–10. sz. 40–41., továbbá *Uő: Debrecen kereskedelmi életének jogi háttere a középkorban*. In: Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok. Szerk. Bárány Attila–Papp Klára–Szálkai Tamás. Alföldi Nyomda Rt. Méliusz Műhelye, Debrecen, 2011. 132–133.

2 „Nulli civium de Swevia vel de Ratispona vel de Patavia liceat intrare cum mercibus suis in Ungariam. Quicumque contrarium fecerit, solvat nobis duas marcas auri.” – *Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien. I–II*. Bearb. Johann Adolf Tomaschek. Hölder, Wien, 1877–1879. (= Tomaschek: Wien) I. 13.

vonalában – Magyarország területére lépjenek. IV. Béla 1255-re datálható,³ de V. István 1270. évi átiratában fennmaradt vámtarifája a magyarok, illetve a latin vendégek szekerei mellett a német szekerekről külön említést téve meghatározza többek között a Magyarországra jövő német kereskedőktől szedendő győri, abdai és füzitői vámokat. A vámszabásból megtudjuk továbbá, hogy a németek nem csupán a szárazföldi, de a vízi kereskedelmi útvonalat is használták, sőt szekereken és hajókon kívül akár gyalogosan is megfordultak Magyarországon.⁴

A gazdaságtörténet-írás az idők folyamán több hangzatos elméletet is kidolgozott magyarázandó a bécsi „árumegállító jog” kezdeti működésképtelenségét. Pleidell Ambrus a bécsi tanács és a regensburgi kereskedők szövetségét gyanítja a jelenség mögött,⁵ az osztrák gazdaságtörténész, Theodor Mayer máig meghatározó érvényű munkájában ugyanakkor a nemesérc hiányára hivatkozik.⁶ Jelen sorok szerzője ezen feltevésekkel ellentétben úgy véli, hogy sem az 1221. évi rendelkezés, sem pedig az azt megerősítő, illetve azon változtató 13. századi szabályozások nem voltak jogilag megfelelően körülbástyázva, vagyis az előírás megszegésének lehetőségét tátongó kiskapuként kínálták a Magyarországra belépni kívánó kereskedők felé. A Babenberg hercegek intézkedései, mint az látható, nem határozták meg a német területekről jövő kereskedő útvonalát, ezzel lehetővé tették Bécs városának elkerülését, annál is inkább, mivel példának okáért a *német szekerek* közlekedése nem kötődött a Dunához. Ezenkívül a Magyarországra átmenő kereskedőket, árujuk összetételétől, minőségétől és mennyiségétől függetlenül, a rendelet egyazon összegű pénzbüntetéssel sújtotta. A bírságot – nyilván, hogy a bécsiek se járjanak rosszul – a kereskedőnek aranyban kellett lerónia, veszteségét azonban a nemesfémekben gazdagabb magyar piacon megfelelően ellentételezhette.

A bécsiek elemi érdeke lett volna az eredeti kiváltság pontosítása, ha úgy tetszik, szigorítása, hiszen a lerakat joga jelentette számukra a Nyugat és Kelet közötti közvetítőkereskedelem zálogát. Az 1276 novemberében Bécsbe bevonuló Habsburg Rudolf német-római királytól (1273–1291) azonban aligha remélhették a nekik kedvező változtatásokat. A város ugyanis, Ausztriában egyedülálló módon, a végsőkig kitartott a cseh Ottokár mellett,⁷ így nem várhatta és valószínűleg nem is várta el a „sváb” uralkodótól,⁸ hogy a „rebellis” polgárok ér-

3 *Weisz Boglárka*: A győri vám Árpád-kori története. In: Középkortörténeti tanulmányok. Szerk. Weisz Boglárka. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2003. 231.

4 „de quolibet curram Teutonico veniente in Hungariam”; „si venerint in navij cum suis mercimonijs”; „pedites Teutonici” – Árpád-kori új okmánytár. I–XII. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. MTA, Pest–Bp., 1860–1874. (Magyar Történelmi Emlékek I.: Okmánytárak 6–13., 17., 18., 20., 22.; = ÁÚO) VII. 523–524.

5 *Pleidell Ambrus*: A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Budavári Tudományos Társaság, Bp., 1925. 14.

6 *Theodor Mayer*: Der auswärtige Handel des Herzogtums Österreich im Mittelalter. Wagner, Innsbruck, 1909. 5–6.

7 *Karl-Friedrich Krieger*: Die Habsburger im Mittelalter. Von Rudolf I. bis Friedrich III. Kohlhammer, Stuttgart, 2004. 43.

8 A Habsburgokat svábországi birtokaik miatt Ausztriában eleinte svábföldi idegeneknek tekintették. Ld. *Karl Gutkas*: Geschichte des Landes Niederösterreich. Niederösterreichisches Pressehaus,

dekeit helyezze előtérbe az elsőrangú délnémet támogatóival szemben. S I. Rudolf valóban nem nehezítette sem a német kereskedők bejutását Magyarországra, sem ottani kereskedésüket. 1277. május 23-án IV. László magyar királlyal (1272–1290) kötött egyezsége ugyanis kimondta, hogy a római király általánosságban említett kereskedői (*mercatores ipsius regis*) jövetelükkor, Magyarországon tartózkodásuk alatt és távozásukkor olyan biztonságot élveznek, mint IV. Béla és V. István uralkodása idején, s kizárólag a törvényes harmincadot és a régtől fogva szokásos vámokat szedhetik be tőlük.⁹ I. Rudolf a német kereskedők korábbi pozícióit erősítette meg akkor is, midőn 1277 őszen kiváltságlevélben újította meg a Lipót és Frigyes hercegek által Bécsnek adományozott jogokat, ám anélkül, hogy oklevele tartalmazná a svábföldi és alsó-bajorországi (regensburgi, illetve passauai) kereskedőkre vonatkozó fentebb idézett, korlátozó passzust.¹⁰

Tekintettel Bécs és Rudolf kifejezetten ellenségesnek mondható viszonyára, meglepőnek tűnhet a király 1278. június 24-én kiadott városprivilegiumának 50. artikulusa. Ez ugyanis Bécset ki nem kerülhető útkényszert vezet be, midőn kimondja, hogy „semmilyen svábföldi, regensburgi, passauai, vagy bármely más földről származó ember árujával nem léphet be Magyarországra, hanem a királyi úton¹¹ csak Bécsbe menjen, és ott egyenként rakja le az áruját, mindazok, akik ezt nem teszik, fizessenek a városnak 2 talentum aranyat”.¹² A bécsiek érdekeit szolgáló módosítás valószínűleg azzal az ismert ténnyel magyarázható, hogy 1278 júniusában a cseh király és a német uralkodó között újfent kitört a háború, s mivel a bécsiek kevésbé bíztak I. Rudolf katonai sikerében, nyíltan kacérkodtak a Habsburg-ház iránti hűség felmondásával. A római király ugyanakkor ezúttal jóval kisebb haderővel rendelkezett, mint két évvel korábban, így elengedhetetlenül szüksége volt a bécsi fegyveresek támogatására.¹³ Az 1278. évi útkényszer, ha lehetlenné nem is tette, de kétségkívül megnehezítette a német kereskedők átjutását Magyarországra, s a korábbinál nagyobb szerepet biztosított a bécsi polgároknak a magyar piacokra irányuló áruközvetítésben. Ezen felbuzdulva 1279. július 20-án a bécsi és ausztriai kereskedők *rectora*, vagyis *Hansgrafja* IV. László elé járulva megerősítette V. István 1270. évi, IV. Béla vámszabását tar-

St. Pölten–Wien, 1983. 93.; *Walter Pohl–Karl Vocelka*: A Habsburgok – Egy európai dinasztia története. Gulliver, Bp., 1995. 26.

9 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Typ. Universitatis, Buda, 1829–1844. (= CD) V/2. 387.

10 Tomaschek: Wien I. 34.

11 A *via regia*, illetve a *Königsstraßen* kifejezéssel illetett utakat Eike von Reggow, a *Sachsenspiegel* 13. század első felében élt készítője olyan utaknak tekinti, melyeken szekerek is közlekedhetnek, sőt szélességüket tekintve akár két szekér is elfér rajtuk egymás mellett. Ld. *Peter Spufford*: Hatalom és haszon. Kereskedők a középkori Európában. Scholar, Bp., 2007. 181.

12 „Item nulli hominum de Suevia vel Ratispona vel Patavia vel de terris aliis quibuscumque liceat intrare cum mercibus suis Ungariam, sed via regia in Viennam procedat tantummodo et deponat ibi per singula mercus suas; quicumque non fecerit, solvat civitati duo talenta auri.” – Tomaschek: Wien I. 49.

13 *Krieger, K.-Fr.*: i. m. (7. jz.) 45–46.; *Gutkas, K.*: i. m. (8. jz.) 91.; *Pohl, W.–Vocelka, K.*: i. m. (8. jz.) 47.

talmazó oklevelét,¹⁴ vagyis a bécsiek ugyanazon feltételek mentén képzelték el magyarországi tevékenységüket, mint amelyek a németek számára adottak voltak.

1281-ben a német tartományokba visszatérő I. Rudolf római király Ausztria területét elhagyva a hercegséget helytartóként idősebb fia, Albert gondjaira bízta. Az ifjú Habsburg, aki kormányzása alatt sohasem ápolt különösebben jó kapcsolatot Bécs városával,¹⁵ július 24-én önálló oklevélben rendelkezett a bécsi lerakatról.¹⁶ Az okmányból kiderül, hogy a herceg és a tartományurakat tömörítő tanács egymással egyetértésben elhatározták, hogy Bécsben, a birodalom ausztriai fővárosában (*in des riches houptstat in Osterrich*) lerakatot hoznak létre. A bécsi tanács azonban előállt kiváltságlevelével, melynek egyik artikulusából kiderült, hogy Bécsben már működik egy lerakat, mégpedig olyan feltételekkel, hogy „semmilyen svábföldi, regensburgi, passauai, vagy bármely más földről származónak nem megengedett, hogy árujával Magyarországra menjen, hanem a törvényes országúton vigye áruját Bécsbe, s ott rakodja le valamennyi portékáját, s aki ez ellen tesz, fizessen a városnak bírságot 2 font aranyat. Továbbá egyetlen idegen kereskedő sem tartózkodhat Bécs városában árujával két hónapnál tovább, s portékáját senkinek, csakis bécsi polgárnak adhatja el, nem vásárolhat sem aranyat, sem ezüstöt, s ha arany vagy ezüst lenne nála, azt a kamarának el kell adnia.”¹⁷ Az 1281. évi oklevél egyik jelentősége abban áll, hogy először használja a már ismert szabályozásra a „lerakat” (*niderleg*) kifejezést. 1221 óta ugyanis mindig csak az előírások megerősítésével vagy módosításával találkozunk, 1281-ben azonban az a szerencsés fordulat következett be, hogy megnevezik, még hozzá „lerakat” néven azt az intézményt, melyhez a rendelkezések kötődnek, ami egyszersmind azt is jelenti, hogy I. Albert oklevelében lényegében megkapjuk a bécsi lerakat jogi definícióját.

Az 1281. évi oklevél igazi fontosságát azonban az adja, hogy megváltoztatta a bécsi lerakat addigi működését (*wandlung e dirre niderleg*). Miután ugyanis bizonyosságot nyert, hogy Bécsben már van lerakat, a külföldi kereskedőkre vonatkozó rendszabályokat a herceg és a tartományi előkelők tanácsa túlságosan szigorúnak vélték (*ze swer duoht*), ezért könnyítették a bécsi lerakaton (*die*

14 CD V/2. 549.

15 I. Albert politikájával szemben Ausztria területén elsőként Bécsben tört ki széles társadalmi bázison nyugvó nyílt ellenállás 1287-ben. Ld. *Alois Niederstätter: Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter*. In: *Österreichische Geschichte 1278–1411*. Hrsg. Herwig Wolfgram. Ueberreuter, Wien, 2001. 97–98.

16 Tomaschek: Wien I. 64–66.

17 „ez enschol deheinem menschen urlaublich sein von Swaben, noch von Regenspurch, noch von Pazzau noch von andern landen ze varen mit sinem choufschatz hinz Ungern; sie schuln mit ir choufschatz varen die rehten lantstrazze gan Wienne und schulen do ir choufschatz allen niderlegen; swer doengen taet, der sol der stat ze Wienne ze puoz geben zwai phunt goides [...] Ez schol ouch dehein vromder choufman ze Wienne lenger beliben mit sinem choufschatz denne zwen manen und schol sinen choufschatz niement verchoufen, denne einem purger ze Wienne. Er enschol ouch niht choufen golt noch silber; hat er golt oder silber, daz schol er verchoufen ze unser chamer.” – Tomaschek: Wien I. 65.

niderleg her ze Wiene also geleit). A módosítás két ponton érzékelhető. Egyrészt írásba foglalták, hogy a tartományba érkező valamennyi kereskedőnek mind szárazföldi, mind vízi közlekedés esetén adott úton Bécsbe kell mennie, ahol – és kizárólag csak itt – valamennyi áruját le kell rakodnia („s ha valaki Magyarországra vagy bárhova máshova utazna árujával, és ezért a tartományba jön, mindazt, amit szállít, a tartományurak belátására bízva hatalmuk alá kell vonni”).¹⁸ Másrészt eltörölték azt az 1221-től fennálló szabályozást, mely szerint külföldi kereskedő két hónapon túl nem maradhat a városban, s portékáját csak bécsi polgárnak adhatja el.¹⁹ Ettől kezdve az áruval Bécsbe érkező „a városban addig maradhat, ameddig akar és áruját eladhatja bárkinek, polgárnak, avagy vendégnek, legyen az tartományon belüli, avagy kívüli lakos, Magyarországról vagy bárhonnan máshonnan való”.²⁰ Az 1281. évi változás nem egyszerűen nem kedvezett az alsó-ausztriai városnak, de súlyosan sértette gazdasági érdekeit, hiszen kivette polgárai kezéből a közvetítő kereskedelem monopóliumát, ráadásul a német kereskedő számára teljes mértékben kijátszhatóvá tette a lerakat működését, hiszen ettől kezdve nemcsak bécsi, de magyar, illetőleg német partnereknek is eladhatta áruját, ami így könnyedén bejuthatott Magyarországra. A bécsiek számára csekély ellentételezést jelenthetett, hogy a lerakatukat elkerülő kereskedő árujával felelt, hiszen az elkobzott áru sorsáról éppen azok az előkelők dönthettek, akik I. Albert tanácsosaiként részt vettek az 1281. évi, Bécs gazdasági érdekeit háttérbe szorító módosítások megszületésében.

A felnémet és a bécsi kereskedők ez idő szerinti együttes jelenlétét igazolja a magyarországi piacokon az az 1284-től datálható vizsály, amely vámfizetés tárgyában az esztergomi káptalan és a „Németország felsőbb részeiről, különös tekintettel a Bécsből, illetve máshonnan vízen, avagy szárazföldön érkező kereskedők”²¹ között tört ki. Négy esztendővel később e vám tekintetében az uralkodó megszüntette a bécsi, a regensburgi és a Rajnán inneni kereskedők vámkedvezményét, s tarifájukat egyenlővé tette a velenceiek, franciák, valamint a Rajnán túliak díjszabásával.²² Az esztergomi káptalannak járó vám – kiegészítve a királynéi harminccaddal – megfizetésének szabotálása azonban még az 1289-es eszten-

18 „alle die choufleut, die in daz lant ze Osterreich arbeitent, mit ir choufschatz die gemainen strazze ouf wasser und ouf lande fuer sich gan Wiene schullen varen und schuln ir choufschatz do niderlegen und nider anderswa. Swer der waer, der fuer fuer gan Ungern oder anderswa mit sinem choufschatz, fuer daz er in lant chumt, allez daz, daz er fueret, daz schol man ziehen in des lantsheren gewalt ouf gnade.” – Tomaschek: Wien I. 65.

19 „Nemo etiam extraneorum mercatorum moretur in civitate cum mercibus suis ultro duos menses, nec vendat merces, quas adduxit, extraneo sed tantum civi.” – Tomaschek: Wien I. 29.

20 „das er schol do sein mit seinem choufschatz, als lang er wil, und schol sinen choufschatz, den er her ze Wiene bringet, ze choufen geben an truog und an bose liste allen leuten, purgern und gessen, sie sein inner lants oder auzzer lants gesezen, von Ungern oder von swanne sie sein” – Tomaschek: Wien I. 65.

21 „mercatores de superioribus partibus Alemannie et specialiter de Wyenna vel eciam undecunque per terram vel per aquam in Hungariam cum suis mercibus descendentes” – ÁÚO IX. 398.

22 *Pleidell A.*: i. m. (5. jz.) 19–20.

dőben is napirenden volt. Ekkor ugyanis Lodomér esztergomi érsek arról panaszkodott, hogy a fenti tételeket egynémely regensburgi, bécsi és más német városból, illetve tartományból jövő kereskedők nem fizetik meg.²³ A 13. század utolsó harmadában keletkezett magyarországi források tükrében nem lehetnek kétségeink afelől, hogy a német kereskedővárosok közül Regensburg kereskedői vállalták a legtevékenyebb szerepet a magyarországi kereskedelemben. Jelentőségüket mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1291-ben III. András magyar király (1290–1301) minden országába érkező kereskedő – kiemelve és egyedülként megnevezve a regensburgiakat – számára biztosította a IV. Béla idején élvezett valamennyi szabadságot és kiváltságot.²⁴

A 13. század végén a délnémeteket említő magyar források hirtelen megnövekvő száma nem magyarázható kizárólag azzal a ténnyel, hogy a bécsi lerakat az 1281. évi módosítás révén gyakorlatilag elveszítette szerepét. Hiszen a németországi kereskedők elsősorban az esztergomi vámmal kapcsolatban bukkannak fel, s tudjuk, hogy Esztergom a 13. század végén, csökkenő kereskedelmi jelentőségét ellensúlyozandó, mindent elkövetett, hogy legalább az őt megillető vámokhoz hozzájusson.²⁵ Más magyarországi forrás azonban kétségtelenül igazolja, hogy a bécsi lerakat, amely az 1296. február 12-i, 39 cikkelyből álló városjog-adományban már meg sem jelenik,²⁶ a 13. század utolsó évtizedeiben nem jelentett akadályt Magyarország és a birodalom közötti forgalomban. A magyar uralkodó 1297. november 1-jén kelt adományában ugyanis a pozsonyi hajósok számára biztosította az áruátrakodás jogát (*Umschlagsrecht*), miközben azon német területekről jövő hajósokról szólt, akik az árujukkal Bécs, illetve Magyarország felé tartó kereskedőket Pozsonyba szállítják.²⁷ A bécsi lerakat működésében bekövetkező újabb változás I. Albert másodszülött fiának, III. (Szép) Frigyes osztrák hercegnek (1308–1330) a nevéhez kötődik. 1309-ben Bécs város patriciusai, élükön az éppen hivatalban lévő bíróval, Habsburg-ellenes felkelést robbantottak ki. Frigyes azonban hamar felszámoltatta a mozgalmat, melynek vezetőit keményen megbüntette. A bécsi kézműves- és kereskedőpolgárok Habsburg-ház iránt tanúsított hűségét ugyanakkor jutalmazni kívánta, ezért 1312. szeptember 8-án új rendszabályokat léptetett életbe.²⁸ A magyar kutatás az 1312-ben kiadott *Fridericianum*nak tulajdonítja azt a változást, melynek köszön-

23 „complures mercatores de Ratisbona et Vienna, et de aliis ciuitatibus et partibus Alemannie [...] tricesima reginali et tributo Strigoniensis capituli non solutis” – CD V/3. 468.

24 „quicumque mercatorum in Regnum nostrum cum sua descendere uoleant mercatura, ea gaudeant libertate, eoque beneficio perfruantur, quod tempore Serenissimi Bele Regis aui nostri karissimi clare memorie habuisse noscuntur” – ÁÚO V/1. 32–33.

25 *Weisz Boglárka*: Az esztergomi vám Árpád-kori története. *Századok* 137. (2003) 975.

26 *Theodor Mayer*: Zur Frage des Wiener Stapelrechts. *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 10. (1912) 359.

27 „quicumque nauigio versus Viennam vel Hungariam cum rebus suis mercimonibus se transferre intenderent per Nautas, qui de thetonica in Ponium cum nauibus suis ad deferendum Mercatores venerint” – CD VII/5. 535.

28 *Peter Csendes–Ferdinand Opll*: *Wien, Geschichte einer Stadt. I–III*. Böhlau, Wien, 2000–2005. I. 117.

hetően Bécs „a szigorú árumeállító jogával” végre élni tudott.²⁹ A szeptember 8-i kiváltságlevelet az osztrák történetírás az elmúlt évszázadban hol úgy ítélte meg, hogy az visszaállította az 1221. évben kiadott jogot,³⁰ hol pedig úgy értékelte, hogy Frigyes rendeletével voltaképpen visszavonta apja 1281. évi szabályozását.³¹ A későbbi fejlemények tükrében érdemes alaposabb figyelmet szentelnünk a *Fridericianum* pontos szövegének. Az okmány négy kereskedelemre vonatkozó rendelkezést tartalmaz. Az első kizárja a vendég, avagy idegen kereskedők közötti Bécs városában történő adásvétel lehetőségét. A második kimondja, hogy a tartomány területén élő kereskedők Bécsben egymás között csak nagy tételben kereskedhetnek, továbbá idegen kereskedőkkel nem köthetnek üzletet. A harmadik a bécsi polgároknak megtiltja, hogy az idegenekkel történő üzletkötés során fölpénzzel,³² illetve más csalárd fortélyokkal éljenek. Hangsúlyozza továbbá, hogy a szállasadóknak nem feltétlenül kell üzletelni a náluk elszállásolt kereskedőkkel, de ha ez mégis megtörténik, házukban csak olyan üzletkötés bonyolítható le, amely nem ütközik a jelenlegi szabályozás egyetlen pontjába sem. Az utolsó pont a város nyilvános, hatóságilag kalibrált mérlegének (*die vronwag*) használatáról és működtetéséről szól, végül leszögezi, hogy aki bármelyik rendelkezést megsérti vagy az ellen vét, büntetésül fizessen a hercegi kamarába 10 font bécsi dénárt, a városi bírónak pedig kettőt.

Mennyiben tekinthető tehát az 1312. évi *Fridericianum* az 1221. évi privilegiumlevél visszaállításának? Annyiban, amennyiben ismételten előírja, hogy az idegen kereskedők kizárólag bécsi polgárokkal köthetnek üzletet, vagyis megszünteti az idegenek közötti kereskedés lehetőségét, amit Albert vezetett be 1281-ben. A bécsi lerakat kiskapuit azonban, amelyek 1221-től léteztek, nem zárja be a *Fridericianum* sem, azaz nem teszi lehetetlenné a Magyarország felé történő átkelést, más szóval 1312-ben nem jött létre Bécsben zárolt lerakat (*Sperrstapel*).

Bécs lerakatjoga következő alkalommal Frigyes fivére, II. (Bölcs vagy Béna) Albert osztrák herceg (1330–1358) 1340. július 24-én kiadott manifesztumának 58. paragrafusában kerül elő. II. Albert az 1278. évi Rudolf-féle rendelkezést ismétli meg, vagyis a Magyarországra átjutni kívánó délnémet kereskedők a 13. század folyamán megszokottá vált feltételek mentén még mindig átkelhettek Bécsen: „Egyetlen svábföldi, regensburgi, passauai vagy bármely más földről származó embernek sincs engedélyezve árujával a Magyarországra történő utazás, hanem a törvényes úton menjen Bécsbe, és ott rakja le az áruját, mindazok, akik ez ellen tesznek, fizessenek számunkra 2 márka aranyat és a vá-

29 Pleidell A.: i. m. (5. jz.) 25.

30 Mayer, Th.: Der auswärtige i. m. (6. jz.) 28.

31 Csendes, P.–Opll, F.: i. m. (28. jz.) I. 117.

32 Az az összeg, melyet a vásárló az áru árán felül fizet, hogy jobb minőségű áruhoz jusson. Ld. Fel- ill. Fölpénz. In: A magyar nyelv szótára. I–VI. Készítették Czuczor Gergely–Fogarasi János. Emich, Pest–Bp., 1862–1874. II/1. 759., továbbá Leitkauf. In: Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. http://germazope.uni-trier.de/Projekte/WBB2009/DWB/wbgui_py?lemid=GL04658 (letöltés időpontja: 2010. júl. 14.).

ros számára ugyanennyit.”³³ E szabályozást maga II. Albert módosította 1351. május 17-én. Az osztrák történetírás az 1351. évi módosítást azzal magyarázza, hogy a fejedelem a város gazdaságának talpra állítását kívánta elősegíteni a pestis utáni időszakban.³⁴ Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy II. Albert a közelgő Zürich elleni háború okán kívánta a bécsi kereskedők anyagi támogatását megszerezni.³⁵ A kizárólag a bécsi lerakatot érintő igen szűkszavú oklevelében kifejti, hogy „valamennyi kereskedelmi árut, származzon az bárhonnán, érkezzen tartományunkba vízen, avagy szárazon, a törvényes úton vigyenek Bécsbe, ott rakodják le, bontsák fel és bocsássák áruba, sehol máshol ezen kívül, amint azt a bécsi polgárok apánktól, Albert királytól [ti. I. Alberttól – S. R.] kapott oklevele is kimondja”.³⁶ Az ez ellen vétő kereskedő portékája elvesztésével bűnhődött.³⁷ Ezek szerint a lerakodási kényszer Bécsben 1351-ben öltött olyan formát, amely jogilag kikezdetlené vált, hiszen a lerakodtatás mellett egyszerre érvényesítette az útkényszert és helyezte kilátásba az áruekobbzás büntetését, fenntartva az idegen kereskedők egymás közti kereskedésének tilalmát.

Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy 1221 és 1351 között többször változó feltételek mellett, de lényegében akadálytalanul juthatott be a német kereskedő Magyarországra. Tény azonban, hogy III. András fentebb említett 1291. évi, a kereskedők magyarországi szabad mozgását és tevékenységét biztosító oklevele sokáig az utolsó azok sorában, amelyekben a német kereskedők említésével találkozunk. A német kereskedők 14. század eleji elmaradását a magyar kutatás eddig a bécsi kiváltság 1312. évi szigorításával magyarázta, a *Fridericianum* azonban, mint láttuk, nem érintette a kereskedők átkelését Magyarországra, azok tehát ugyanúgy közlekedhettek volna, mint eddig, de úgy tűnik, mégsem tették, legalábbis írásos nyoma nem maradt. A magyarázat a jelenségre nem a bécsi jogi változásokban, hanem a Magyar Királyság és a Német-római Birodalom politikatörténeti eseményeiben keresendő.

33 „Ouch sol dhainem manne von Swaben oder von Regenspurch oder von Pazzou oder von swelchem andern lande Urlaub sein gen Ungern ze varen mit seinem choufschatz, sunder er sol varen den rechten weg gen Wiene und hab da niderleg allez seines chaufschatz. Swer aber dawider tuet, der geb uns zwo mark goldes und der stat als vil.” – Tomaschek: Wien I. 112.

34 *Csendes, P.–Opll, F.*: i. m. (28. jz.) I. 123.

35 Zürich 1351. május 1-jén csatlakozott a svájci kantonok szövetségéhez. Az igen komoly költségeket felemésztő háború 1351 augusztusában tört ki, s 1355-ig tartott. Ld. *Niederstätter, A.*: i. m. (15. jz.) 143.

36 „aller kaufschatz, von wann er gefurt wirt auf dem land oder auf dem wasser, in unser land gen Osterreich die rechten Strassen für sich gen Wienn gefurt werde, da nidergelegt, aufgepunden und verchauft werde und nindert anderswo, als unser purger von Wienn hantfest sagt, die sie von unserm lieben herrn und vater chunig Albrechtn seligen von Rom darüber habent” – Tomaschek: Wien I. 125.

37 „da sol man denselben chaufschatz nemen und haben zu unsern handen” – Uo.

A német kereskedők elmaradásának okai a 14. század első harmadában

A III. András 1301-ben bekövetkezett halálától I. Károly 1310. évi, harmadik és végérvényes megkoronázásáig tartó interregnum zavaros időszakában nem akadt az országban olyan uralkodó, aki szavatolhatta volna a kereskedők és áruik biztonságát. Közismert ugyanakkor, hogy az 1310. augusztus 27-i koronázás egy lényegében 1323-ig tartó belháború nyitányát jelentette, amelynek során az uralkodó a gyakorlatilag megszűnt központi hatalom visszaállítását megcélozva – Engel Pál szavaival élve – az állam újjáalapítását végezte el.³⁸ A fentiekben ismertetett védlevelekből is jól érzékelhető, hogy az utak biztonsága nem csak a kereskedőket, de a fuvarosokat is nagyban érintette. Viszály, illetőleg háború esetén az adott terület elkerülése jelentette az egyedüli biztonságot.³⁹ Pontosan egy ilyen kerülő út keresésének lehetünk tanúi a német kereskedők részéről 1316-ban, midőn eddigi útvonaluk helyett az országba dél felől befutó kereskedelmi út biztosítását ígéri meg számukra a magyar király, ha a szokásos vámokat, illetve a Száva-parti harmincadot megfizetik.⁴⁰ Noha az 1316. szeptember 16-án Temesváron kelt oklevél eredetileg német kereskedők részére született (*littera autentica [...] data fuit vicedominis Fontici Teuthonicorum*),⁴¹ nincs arra adatunk, hogy az említett időszakban a németek e puhatolózásnál messzebb jutottak volna, magyarán, hogy megpróbálkoztak volna a kerülő út használatával. A velencei kereskedők, akik államkönyvükbe átmásolták a fenti védlevelet, úgy tűnik, a németeknél jóval nagyobb hitelt adtak az uralkodó szavainak. I. Károly ugyan 1316 nyarán Kőszegi János felett aratott totális katonai győzelmével megszerezte a Dél-Dunántúlt, ugyanakkor saját személye és udvara biztonságát továbbra is csak az 1315-től Lippára, majd 1317-től Temesvárra áthelyezett székhelyén tudta garantálni.⁴² Ilyen körülmények között nem meglepő tehát, hogy 1318-ban a velenceiekhez intézett levélből újfent arról értesülünk, hogy Károly intézkedik az utak biztonságáról és kötelezettséget vállal a velenceiek által elszenvedett károk megtérítésére.⁴³ Úgy tűnik azonban, hogy ígéretét foganatosítania még a következő esztendőben sem sikerült, hiszen Giovanni Soranzo velencei doge ekkor azzal a kéréssel fordul az uralkodóhoz, hogy gondoskodjék a magyar utak

38 Engel Pál: Az ország újraegyesítése – I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). In: *Úó: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Szerk. Csukovits Enikő. Osiris, Bp., 2003. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok) 322.

39 Spufford, P.: i. m. (11. jz.) 222.

40 Vö. Pach Zsigmond Pál: A harmincadvám az Anjou-korban és a 14–15. század fordulóján. *Történelmi Szemle* 41. (1999) 232.: 4. jz.

41 Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. I–III. Szerk. Wenzel Gusztáv. MTA, Bp., 1874–1876. (Magyar Történelmi Emlékek IV.: Diplomáciai emlékek) (= ADE) I. 207.

42 Engel P.: i. m. (38. jz.) 341.

43 Anjou-kori oklevéltár. I–XV., XVII., XIX–XXI., XXIII–XXVIII., XXXI. Főszerk. Kristó Gyula–Almási Tibor. Bp.–Szeged, 1990–2010. (= Anjou-oklt.) V. 250. sz.

biztonságáról.⁴⁴ Hogy minden akadály és nehézség ellenére vajon miért érte meg a háborús viszonyok ellenére is a velenceieknek fenntartani a Magyar Királysággal folytatott akadozó kereskedelmet? Erre a kérdésre választ kapunk a doge másik 1319-ben fogalmazott leveléből, amelyben a Magyar Királyságból Velencébe érkező árukról (*mercacionibus*), az aranyról, illetőleg az ezüstről (*auro et argento*) beszél.⁴⁵ Ezen két nemesfém kedvéért, melyek 1320 előtti mennyisége a későbbiekhez képest csekélynek nevezhető csupán, vállalták a velenceiek a kereskedés kockázatát.

Az anarchia időszakában, úgy tűnik, akadt még egy kereskedőcsoport, amely lehetőséget látott a magyarországi kereskedelemben. 1318. február 24-én a bécsi kereskedők számára szavaltotta az uralkodó, hogy a szokásos vámok megfizetése mellett bármilyen eredetű és fajtájú árujokkal kereskedés és javaik gyarapítása céljából az országban szárazon és vízen egyaránt szabadon és biztonságban közlekedhetnek.⁴⁶ Erdemes figyelmet szentelnünk a védlevél megszületési körülményeinek, illetve, ezzel összefüggésben, a bécsi kereskedők által tanúsított aktivitás okának, annál is inkább, mivel a szakirodalom eddig ebben az 1318. évi kiváltságlevélben látta annak bizonyítékát, hogy a bécsi „árumegállító jog” 1312. évi szigorítása következtében a Nyugatról Magyarország felé irányuló kereskedelem a „bécsiek kezébe” került.⁴⁷ Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy az 1312. évi bécsi szigorítás a kereskedők Magyarországra utazásának lehetőségét a korábbi feltételek mellett tartotta fenn, azt tehát, hogy a német kereskedők a 14. század első negyedében Bécsnél nem jutottak tovább, a magyarországi háborús viszonyokkal magyarázhatjuk. A kisebb, de biztos haszon érdekében eladták keletre szánt árujukat a bécsi kereskedőknek, akik a németekkel ellentétben vállalták a magyarországi kereskedelem kockázatát, ugyanis nem volt más választásuk. Theodor Mayer megállapítása szerint Bécs, saját ipari termelésének kezdetleges volta miatt, teljes 14. század eleji gazdasága és gazdagsága a közvetítő kereskedelemre épült.⁴⁸ Ezek szerint gazdasági kényszer volt a város lakói számára, hogy a fennálló körülmények ellenére felvásárolják az idegen kereskedők áruit és továbbítsák azokat a Magyar Királyság területére, azaz – a védlevél szavaival élve – saját javaik gyarapítása érdekében a különböző eredetű és fajtájú áruk kereskedelme céljából szabadon és biztonságosan jöhessenek az országba. Körültekintőbbek voltak a bécsiek a velenceieknél, akiknek nyilván

44 Anjou-oklt. V. 415. sz.

45 ADE I. 214.

46 „cum mercibus vestris cuiuscunque generis et speciei ad negociandum et augmentandum bona vestra in regnum nostrum tam in terris quam in aquis libere ac secure veniatis debitis et iustis tributis in locis tributorum persolutis” – CD VIII/2. 154–155. Pleidell szerint 1323-ban Károly megerősíti ezt a védlevelet, amire ezzel kapcsolatban hivatkozik, az azonban Lajos 1346. március 23-i engedélye, mely annyiban különbözik a korábbi kiváltságtól, hogy a vámok mellett a harmincad megfizetésére is kötelezi a bécsi kereskedőket. Ld. CD IX/1. 362–363., és vö. Pleidell A.: i. m. (5. jz.) 34. és 7. jz.

47 Pleidell A.: i. m. (5. jz.) 34.

48 Mayer, Th.: Der auswärtige i. m. (6. jz.) 26.

nem jelentett létkérdést a Magyarországgal folytatott kereskedelem, hiszen 1318 előtt nem merészkedtek átlépni a határt. Az 1316–1317-es esztendőök tudniillik olyan döntő fontosságú győzelmeket hoztak Károly számára, amelyek következtében nem csupán a Borsák, Petenye fia Péter, az Amadé-fiak hatalmát számolta fel, de 1317-ben Csák Máté előre tolt bástyáit, Komáromot és Visegrádot is visszafoglalta – előbbi egyébként Habsburg I. (Szép) Frigyes német király segítségével –, ami a Duna-vonal királyi birtokbavételét jelentette.⁴⁹ Bár nem szabad elfelejtenünk, hogy a folyam pozsonyi szakasza még 1323-ig osztrák kézen maradt, ez aligha jelentett akadályt a bécsi kereskedők számára a legfontosabb magyarországi kereskedelmi útvonal használatakor.

A belháborús időszak kereskedelmi viszonyait tükrözi még egy forrás. I. Károly 1324. december 10-én kelt oklevelében az uralkodó arról számol be, miszerint kérésére az osztrák és stájer hercegek nem engedélyezik a Cseh- és Lengyelországba tartó magyarországi kereskedők szabad átvonulását a tartományaikon.⁵⁰ Károly vélhetően akkor fordult kérésével a Habsburg hercegekhez, mikor az év februárjában a Luxemburgi János cseh király által fogva tartott Habsburg Henrik szabadon bocsátásának ügyében a felek között békéltetőként lépett fel Bruckban.⁵¹ Így okkal feltételezhetjük, hogy a magyar uralkodó kérése az 1324 előtti viszonyokra utal, amelyet ezek szerint az jellemzett, hogy a magyar kereskedők az osztrák területek felől közelítették meg a szomszédos északi államokat. Mindez egybevág azzal a megállapítással, melyet az uralkodó 1336. január 6-án tett, nevezetesen hogy az a kereskedelmi közút (*via seu strata publica mercatorum*), melyen áruikkal és javaikkal a Magyar Királyságból Csehországba és más közeli államokba, illetőleg onnan Magyarországra tartó kereskedők közlekedhetnek, „a háborús és békétlen idők óta gonosztevő emberek cselvetései és jogtalan vámszedései miatt jóformán mindeddig és egészen mostanáig használaton kívül volt”.⁵²

49 Engel P.: i. m. (38. jz.) 326., 346.

50 Pleidell hibásan értelmezi az oklevél ezen mondatát, mikor azt írja: „Mivel Albert, Ottó és Henrik osztrák hercegek a magyar kereskedőknek Cseh- és Lengyelországba utazását Ausztrián át Károly Róbert kérésére *sem* engedték meg [...]”. Ld. Pleidell A.: i. m. (5. jz.) 35. Az eredeti mondat ugyanis így hangzik: „Quia illustres principes domini Albertus, Otto et Henricus, dei gratia duces Austriae et Stiriae, fratres nostri, ad nostram petitionem mercatoribus regni nostri in Bohemiam et Poloniam transire volentibus, per terram eorum liberum non admiserunt transitum” – Sopron szabad királyi város története. I/1–7., II/1–6. Közli Házi Jenő. Sopron, 1921–1943. I/1. 41–42. Helyes magyar értelmezéssel ld. Anjou-oklt. VIII. 541. sz.

51 „mediante [...] Carolo Hungariae rege [...] inter Johannem Bohemiae et Poloniae regem [...] et nos ac illustres principes, duces Austriae et Stiriae super omnibus discordiis, litibus et controversiis [...] compositio amicabile et firma concordia intervenit” – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. I–XV. Hrsg. Antonín Boček et al. Olmütz–Brünn, 1835–1903. (= CDM) VII. 823.

52 A kérdéses oklevél legújabb latin és magyar nyelvű kiadását ld. Visegrád 1335. Szerk. Rácz György. International Visegrad Fund–State Archives of Hungary–Pázmány Péter Catholic University, Bp., 2009. 165–166., 171–173.

A német kereskedők magyarországi elmaradása azonban nem csupán a magyar belpolitikai helyzettel magyarázható. Nem hagyható figyelmen kívül egy, a középkor egészére érvényes jelenség, nevezetesen az az ismert tény, hogy egy-egy régió külkereskedelmében adott időben hiába volt érdekelt egyszerre több német város is, közülük egy mindig erőteljesebben tudta érvényesíteni érdekeit a többinél. Talán nem hiábavaló néhány példával érzékelhetővé tenni a fenti állítást. A 14. század második harmadában a kölniek Flandriában betöltött vezető kereskedelmi szerepét átvették a nürnbergiek,⁵³ a 14. század közepén ugyanők ütötték ki a nyeregből a regensburgiakat Velencében.⁵⁴ Pozsonyban és Sopronban a 15. század második évtizedében a kölniek végleg elveszítették kereskedelmi szerepüket, előbbiben a nürnbergiek túlsúlya vált jellemzővé, akiknek helyébe aztán a 15. század végén az augsburgi kereskedők léptek.⁵⁵

A jelenség nemcsak a magyarországi forrásanyagban követhető nyomon, de Bécs esetében is jól érzékelhető. Mayer a már sokat emlegetett alapmunkájában hangsúlyozza, hogy a 12–13. században Ausztria területén a regensburgiak jelenléte meghatározóbb a többi német kereskedővárosénál. Állítását a fentebb idézett, Bécs számára biztosított 13. századi privilégiumok mellett egy 1192. évi oklevél is igazolja, mely a bajorországi város kereskedőinek bécsi, illetve ausztriai tevékenységét szabályozza.⁵⁶ Mivel a magyarországi oklevelekben is gyakran említik Regensburgot kiemelt helyen, megállapíthatjuk, hogy a kérdéses időszakban a német kereskedővárosoknak a Magyar Királyság területén folytatott kereskedelme terén szintén Regensburg dominanciája érvényesült. A regensburgiak 14. századi háttérbe szorulásának okát Mayer nem kereste. Wolfgang Stromer német gazdaságtörténész Regensburg vezető szerepének elvesztését az 1330-as eseményekkel magyarázta, ekkor ugyanis az Auer nevet viselő regensburgi patríciuscsalád magához ragadta a város irányítását, melynek következtében több vezető kereskedőcsalád, illetve -társaság kényszerült örökre elhagyni a várost.⁵⁷ Kétségtelen, hogy az úgynevezett Auer-felkelés végérvényesen megpecsételte a kereskedőváros sorsát, kereskedőinek 1330 előtti magyarországi eltűnését azonban aligha indokolhatja. Olyan okot kell tehát találnunk, amely a 14. század első évtizedeire vezethető vissza, és előidézhette a regensburgi kereskedők bécsi és, ebből következően, magyarországi távollmaradását.

1309. május 19-én I. Frigyes osztrák herceg, akit korábban az általa kiadott *Fridericianum* kapcsán már említettünk, Bécsben kiadott védlevelében oltalmat

53 *Wolfgang von Stromer: Oberdeutsche Hochfinanz 1350–1450.* Steiner, Wiesbaden, 1970. 22–23.

54 Uo. 107.

55 *G. Szende Katalin: Kölni kereskedők a középkori Sopronban.* In: *Tanulmányok Csatkai Endre emlékére.* Szerk. Környei Attila–G. Szende Katalin. Soproni Múzeum, Sopron, 1996. 66.; *Skorka Renáta: Pozsony gazdasági szerepe a 15. század első felében a zálogszerződések tükrében.* Századok 138. (2004) 445., 449.

56 Tomaschek: Wien I. 1–3.

57 *Stromer, W. von: i. m. (53. jz.) 107.*

biztosított a tartományaiba érkező regensburgi kereskedőknek.⁵⁸ Oklevele azonban elhallgatja azt a tényt, melyre a Regensburg város történetét 1525-ig taglaló krónika az 1309-es esztendőnél felhívja a figyelmet, nevezetesen, hogy a védlevél ellenére a csehországi hadjáratra készülődő bajor és osztrák seregek miatt a Duna túlsópartján menő út egyre veszélyesebbé vált, s a regensburgi kereskedők számára a kereskedés és a közlekedés lehetősége egyaránt megszűnt.⁵⁹ Noha az akadály 1310-ben – midőn VII. Henrik német király a fia, Luxemburgi János számára biztosította a cseh trónt – elhárult, az eset pontosan tükrözi, hogy miként tette lehetetlenné kereskedőcsoportok mozgását pusztán a fegyverkezés ténye. 1313. augusztus 24-én VII. Henrik német-római császár Siena közelében bekövetkezett váratlan halála újabb nehézség elé állította Regensburgot. A német választófejedelmek 1314 szeptemberében ugyanis nem tudtak egységes álláspontot kialakítani az új német király személyét illetően, ezért kettős választásra került sor. Egy részük Lajos bajor hercegre adta szavazatát, akit a mainzi érsek a koronázóvárosban, vagyis Aachenben helyettesítő koronával királlyá koronázott, míg az igazi korona a kölni érsek jóvoltából Bonnban I. Frigyes osztrák herceg fejére került. A bajorországi Regensburg a német városok közül elsőként ismerte el Bajor Lajost római királyi méltóságában, elkötelezve magát ezzel a Habsburg-ellenes oldalon, amely döntéssel lényegében ellehetetlenítette kereskedőinek mozgását az osztrák tartományokban. A városi krónikában az 1317. esztendőnél olvasható, hogy a regensburgi kereskedőknek Ausztria területén igen sok ellenségeskedéssel kellett szembenézniük, s akár vízen, akár szárazföldön szállított javaik gyakran hadizsákmányként kerültek osztrák kézbe, ugyanis Frigyes herceg minden lehetőséget megragadott, csak hogy kárt okozhasson nekik.⁶⁰ Éppen ezért a városi tanács úgy határozott, hogy a további veszteségek elkerülése érdekében küldöttséget meneszt Bécsbe, hogy megpróbáljon egyezsége jutni a Habsburg-ház fejével. A követségre és az ajándékokra költött mintegy 1200 dénárfontnyi összeg felét a regensburgi kereskedők adták össze.⁶¹ Az eredmény nem is maradt el: 1318. március 10-én Frigyes Bécsben újfent védelmet biztosított a tartományaiba jövő regensburgi kereskedőknek.⁶² Nem tudni, hogy

58 *Fontes civitatis Ratisponensis. Die Sammlung „Reichsstadt Regensburg Urkunden“* in Bayer. Hauptstaatsarchiv München von den Anfängen bis 1400. Bearb. Susanne Kropac-Henriette Kurschel-Gunther Vasold. 161–162. <http://www.fcr-online.com/editions/ru/index.htm> (letöltés időpontja: 2004. jún. 15.).

59 „Hingegen war die Straße jenseit der Donau desto unsicherer, und für Handel und Wandel den Kaufleuten in Regensburg verschloßen.” In: *Carl Theodor Gemeiner: Regensburgische Chronik. I–IV.* Hrsg. Heinz Angermeier. Beck, München, 1971. (= *Regensburgische Chronik*) I. 472.

60 „Im Oestreichischen hatten hingegen die regensburgischen Kaufleute viele Feindseligkeiten zu erfahren, indem ihre zu Wasser und Land gehenden Güter häufig für Prisen erklärt wurden, und Herzog Friedrich [...] allen möglichen Abbruch zu thun suchte.” – Uo. 501.

61 „Die kosten dieser Abordnung und die am Hofe zu machenden Geschenke wurden auf 1200 Pfund angeschlagen. Es wurde diese Summe geborgt, [...] zur Hälfte von den Kaufleuten.” – Uo.

62 *Regesta Imperii Online*, <http://regesten.regesta-imperii.de/> (letöltés időpontja: 2011. júl. 4.) (= RI) *Regesta Habsburgica* 3 nr. 676.

döntésében vajon a város ajándékai vagy a magyar uralkodó 14 nappal korábban, a bécsi kereskedők számára kiadott védlevele nyomott-e többet a latban, hiszen a bécsi kereskedők magyarországi működéséhez szükség volt a legjelentősebb beszállítók Bécsbe történő visszacsalogatására. Az mindenestre bizonyosnak tűnik, hogy I. (Szép) Frigyes az 1318. évi események következtében feljogosítva érezte magát, hogy a következő esztendő őszén a salzburgi érsek társaságában bevonuljon Regensburgba. A város azonban Bajor Lajosnak tett esküjére hivatkozva levélben fordult a herceghez, kérve őt, hogy tegyen le ebbéli szándékáról.⁶³ Mikor Frigyes a regensburgiak figyelmeztetése ellenére 1319 októberében megjelent a város falai alatt, zárt kapuk fogadták, s Lajos király hívei még a Dunán való átkelését is megghiúsították. A bosszú nem maradt el: az osztrák uralkodó nem csak Regensburg környékét dúlta fel,⁶⁴ de Bécsben a regensburgi lerakatosok (*Niederläger*) boltjait és raktárait is kifosztották, illetve kiürítették.⁶⁵ Az esetről az Arnpeck-féle *Bajor krónika* is beszámol, e szerint a regensburgiak Bécsben lévő posztókereskedéseit (*vestiaria*) kirabolták.⁶⁶

A herceg és a város viszálya látszólag előbb csitult el, mint a két uralkodó közötti párharc. 1321 tavaszán ugyanis a kereskedők újabb követséget menesztettek Rheinfeldenbe, melynek eredményeképpen Frigyes két napon belül három védlevelben is megbocsátásáról biztosította a regensburgiakat, szabad és háborítatlan kereskedést és közlekedést ígérve nekik, és visszafogadta őket kegyeibe.⁶⁷ A bajor városon azonban ez már nem segített, a regensburgi püspök és a polgárok között 1321-ben kitört viszály, továbbá az alsó-bajor hercegekkel folytatott, 1326-ban kezdődött ellenségeskedés következtében lehanyatlott a kereskedelmi élet és bezárultak az utak,⁶⁸ ami lehetetlenné tette, hogy a város kereskedői visszaszerezzék egykori vezető szerepüket. Hangsúlyozni kívánjuk, mindez nem azt jelenti, hogy Bécsben, vagy akár a Magyar Királyság területén a középkor további századaiban ne bukannának fel regensburgi kereskedők, jelentőségük azonban vitathatatlanul csökkent, s helyüket mind Bécsben, mind Magyarországon a kölni kereskedők vették át. Mayer megállapításai szerint a 14. században Ausztriában a kölniek jelenléte vált dominánssá,⁶⁹ számunkra azonban különösen fontos, hogy vajon a kölni aktivitás Bécsben a 14. század melyik évtizedétől érzékelhető.

Kölni kereskedők szórványosan már a 12. század folyamán felkeresték Bécsset, az első kölni azonban, aki név szerint ismert a bécsi forrásokból – az

63 Regensburgische Chronik I. 505.; RI Regesta Habsburgica 3 nr. 860.

64 RI Regesta Habsburgica 3 nr. 872.

65 „in Wien wurden die Gewölber und Waarenlager der Regensburgischen Niederläger zur Vergeltung geplündert und ausgeleert” – Regensburgische Chronik I. 506.

66 *Ferdinand Opll*: Nachrichten aus dem mittelalterlichen Wien. Zeitgenossen Berichten. Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 1995. 68.

67 RI Regesta Habsburgica 3 nr. 1055., 1056., 1057.

68 „lag das Commercium gänzlich danieder, und die Handelswege waren verschloßen” – Regensburgische Chronik I. 521.

69 *Mayer, Th.*: Der auswärtige i. m. (6. jz.) 49.

1289-ben említett Kölni Ulrik (*Ulrich der Cholner*) –, nem kereskedő volt, hanem a Német Lovagrend tagja.⁷⁰ A brünni számadáskönyv egyik bejegyzése alapján feltételezhető, hogy a kölni kereskedők 1345-re már kisebb kolóniát alkottak Bécsben.⁷¹ A városkönyv ugyanis arról tájékoztat, hogy a kölniek, akik aranyforintot kölcsönöztek a brünni polgároknak, a visszafizetés érdekében háromszor küldtek követeket Bécsből a morvaországi városba.⁷² Ezen adatok alapján úgy tűnik, hogy a kölniek bécsi jelenléte a 14. század első harmadában alig érzékelhető, s a német és osztrák kutatás egységes abban a kérdésben, hogy a kölni kereskedők Ausztria iránti érdeklődése csak I. Lajos magyar király (1342–1382) uralkodása alatt, a gazdag magyarországi aranyeletnek és az abból vert aranyforintoknak köszönhetően nőtt meg hirtelenjében.⁷³ Mindezt jól alátámasztja, hogy első kiváltságukat az Ausztria területén folytatott szabad kereskedelemre IV. Rudolf osztrák hercegtől (1358–1365) kapták 1363. december 7-én.⁷⁴ A bécsi közvetítő kereskedő – és tegyük hozzá: a magyarországi vevő is – ugyanis erre az időszakra vált képessé a kölniek által szállított drágább importáru, mindenekelőtt a magasabb minőségi kategóriába tartozó posztók megvásárlására.⁷⁵ A német kutatás ezzel kapcsolatban mindig hangsúlyozza ugyan, hogy a kölni posztó nem vetekedett a csúcsmínőséget képviselő flandriai, brabanti és angol posztókéval, de messze felülmúlta a hesseni, közép-rajnai és délnémet posztókat, vagyis az ár tekintetében közepkategóriát képviselt.⁷⁶ Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy – mint az a korábban említett 1363. évi privilégiumból is kiderül – a kölni kereskedők nem csak kölni, de jobb minőségű, s így drágább németalföldi posztókat is szállítottak. Mindez azt jelenti, hogy a 14. század első felében Bécsben egyetlen jelentősnek mondható német kereskedő-

70 *Gunther Hirschfelder*: Die kölnier Handelsbeziehungen im Spätmittelalter. Kölnisches Stadtmuseum, Köln, 1994. (Veröffentlichungen des Kölnischen Stadtmuseums 10.) 122.

71 Uo.

72 „Colonienses, qui florenos concesserant, civibus trina vice miserunt nuncios de Wienna Brunnam, quod pagarentur” – *Bedřich Mendl*: Knihy počtů Města Brna z let 1343–1365. Filosofická fakulta Masarykovy university, Brno, 1935. 30. – A brünniek által feljegyzett kölcsönügylet valószínűleg összefüggésben állhat Károly morva őrgróf, János cseh király és I. Lajos magyar király 1344-es brünni találkozójával, mikor is Károly Bécsben a brünniekkel 500 aranyforintot vetetett fel. Az 1344 decemberében lezajlott találkozóról ld. *Berthold Bretholz*: Geschichte der Stadt Brünn. Brünn, 1911. 284.

73 Vö. *Hirschfelder, G.*: i. m. (70. jz.) 122.

74 „daz si in unsere land sicherlich gearbeitten mugen, also daz man auf wasser und auf land sechzehnen tuch von Choeln fur ainen savm neme, und sechzehnen churze tuch von Lofen und viersehen lange und zwelfew von Dorn ouch fur ainen savm.” – *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins oder des Erzstifts Cöln, der Fürstenthümer Jülich und Berg, Geldern, Meurs, Cleve und Mark, und der Reichsstifte Elten, Essen und Werden, aus den Quellen in dem Königlichen Provinzial-Archiv zu Düsseldorf und in den Kirchen- und Stadt-Archiven der Provinz. I–IV. Hrsg. Theodor Joseph Lacomblet. Düsseldorf, 1840–1858. III. 648.*

75 *Hirschfelder, G.*: i. m. (70. jz.) 123.

76 *Klaus Militzer*: Tuchhandel und Tuchhändler Kölns in Österreich und Ungarn um 1400. Blätter für deutsche Landesgeschichte 114. (1978) 265.

város túlsúlyával, illetve meghatározó jelenlétével sem számolhatunk, hiszen, mint láttuk, a regensburgiak már nem tudták érvényre juttatni eddigi fölényüket, a kölniek pedig még nem voltak érdekeltek a térség kereskedelmében.

Összegzőként tehát elmondhatjuk, a 13. század folyamán a bécsi lerakat szabályozása meghagyta annak lehetőségét, hogy a külföldi kereskedők áruikkal Bécsen át a Magyar Királyság területére átkeljenek, s ezen az 1312. évben kiadott *Fridericianum* sem változtatott. Abban, hogy az Ausztrián túlról jövő nyugati kereskedők a 14. század első harmadában elkerülték Magyarországot, nem Bécs úgynevezett „árumegállító joga” játszott szerepet, hanem a kereskedelmi utak kockázatosává válása a magyar belháborúk miatt, és az a Német-római Birodalomban kirobbanó trónviszály, ami a délnémet térség addig vezető kereskedővárosának, Regensburgnak – mely az osztrák tartományok és a Magyar Királyság kereskedelmi életében is oroszlánrészt vállalt – a mozgásterét nagymértékben csökkentette.

RENÁTA SKORKA

LEGAL LOOPHOLES IN THE STAPLE OF VIENNA

The privilege of 1221, which established the staple right of Vienna, is a source of prime importance for Hungarian economic history as well, for it contains the first written reference to the transfer of goods from the German Empire towards the medieval Kingdom of Hungary. It was in vain that the privilege prohibited Southern German merchants from entering Hungary, for Hungarian sources prove beyond doubt that the presence of such merchants on the Hungarian markets was continuous throughout the 13th century. Several theories have been elaborated in recent scholarship in order to account for the initial inertia of the staple right of Vienna. The present study demonstrates that neither the privilege of 1221 itself, nor the measures which were intended to confirm and modify it during the 13th century were buttressed enough by legal sanctions, and thus the legal loopholes made it possible for those merchants who wanted to enter Hungary to break the prescription. It was only as late as in 1351 that the regulation assumed a legally unbreakable form, for then the staple right was completed by the prescription of a compulsory route, the penalty of confiscation and a prohibition of trade among foreign merchants themselves. The absence of German merchants in the early 14th century has so far been explained in Hungarian scholarship by the strict regulation of the Viennese privilege in 1312, but in fact the *Fridericianum* did not hinder the crossing of merchants to Hungary. It is consequently not in the legal changes that took place at Vienna, but in the political history of the Hungarian Kingdom and the Holy Roman Empire that the reasons for the absence of German merchants from Hungary should be looked for. On the one hand, trading routes became more dangerous in the wake of the internal wars in Hungary, which indeed culminated in the first decades of the 14th century. On the other hand, the conflict which then opposed to each other the two elected Roman kings, namely Frederick I of Habsburg (the Fair) and Louis IV (the Bavarian), seriously undermined the position of Regensburg, the leading trading city of the Southern German region, which had so far played a dominant role in the commercial life of both the Austrian provinces and the Kingdom of Hungary.